

Sardana, jota, rumba i corrandà: l'experiència vivencial de la música folk en les aules de català de l'Havana amb l'Escamot Català

Marina Casas
 Universitat de l'Havana
lur.askea@gmail.com

Rebut: 1 de març de 2023

Acceptat: 12 de maig de 2023

Resum

En aquest article s'explica l'experiència de l'alumnat de català de la Universitat de l'Havana en viure de primera mà la música folklòrica catalana. El projecte va consistir en una sessió teòrica per a cadascun dels quatre nivells de llengua catalana de la universitat i, posteriorment, un concert participatiu format per 14 músics i balladors, que es van desplaçar a la capital de Cuba.

1. Origen del projecte

Les llengües se solen associar a la cultura de les comunitats lingüístiques que conformen. Tant és així que sovint ens trobem paraules o expressions que són del tot impossibles de traduir, com podria ser el verb suec *VAB* (*vård av barn*), que significa 'quedar-se a casa a cuidar el nen malalt', o *por la izquierda*, en espanyol de Cuba, que es refereix al fet d'aconseguir coses elementals, com ara llet en pols, oli de gira-sol o paper de vàter, a través del mercat negre.

Ensenyar la llengua en un context cultural en què s'usa o és la llengua d'ambient en facilita l'aprenentatge i la comprensió, mentre que en un context on la llengua i la cultura no són presents la tasca d'ensenyar-les es fa més complexa. En el cas del català, trobem molts conceptes que, fora dels Països Catalans, es fan difícils d'explicar. Aquí ens referim especialment als que estan relacionats amb la música folklòrica catalana, com ara la sardana, el punteig, la rotllana, la glosa, el flabiol i el tamborí.

Per tal d'apropar l'alumnat cubà a la cultura catalana i incidir, a més, en l'aprenentatge de la llengua, es va proposar portar l'Escamot Català a l'Havana amb la col·laboració de l'Institut Ramon Llull (fotografia 1). L'Escamot Català és una agrupació de músics amateurs, afins a la música i al ball folklòric catalans, que de tant en tant es troben en festivals arreu de Catalunya —i també a Occitània, a altres parts de França i Europa. En el seu repertori trobem peces com ara la sardana, la corrandà, la jota, el ball pla o la rumba catalana. Els concerts que ofereixen són festius, participatius i espontanis, i s'adapten a l'espai i al públic. El grup va néixer el 2015 amb la intenció de portar la música folklòrica catalana a Euskal Herria i el 2022 es va celebrar, per primer cop, l'Escamot Català Internacional, amb Cuba com a destí.

2. Objectius del projecte

L'activitat que es planteja és doble: d'una banda, quatre sessions didàctiques, una per a cada nivell de català que s'ensenya a la Universitat de l'Havana: A2, B1, B2 i C1. De l'altra, un concert conjunt de l'Escamot Català a la Universitat per a tots els alumnes de català.

Pel que fa als objectius, se'n van plantejar quatre. En primer lloc, es pretén que l'alumnat conegui la música folklòrica catalana i, a la vegada, apropar-los també a la història de Catalunya a partir de conèixer, per exemple, les havaneres —que sorgeixen dels indians que anaren a Cuba a fer negoci a finals del segle XIX— o la rumba catalana —creada presumptament per la comunitat gitana de Barcelona de la dècada de 1950. En segon lloc, es volen potenciar les competències següents:

- Comprensió escrita: entendre la lletra de les cançons per escrit.
- Comprensió oral: entendre les cançons per l'oïda.
- Expressió oral: cantar les cançons i parlar amb catalans nadius.

En tercer lloc, es proposa intensificar les relacions personals entre els alumnes i augmentar la cohesió de grup. Finalment, es vol promoure el mestissatge cultural entre cubans i catalans a través del ball i la música, de tal manera que l'alumnat cubà tingui contacte directe amb les persones natives de la regió de la seva llengua d'aprenentatge, el català. Gràcies a aquesta confluència, l'alumnat tindrà l'oportunitat de practicar la llengua catalana de manera oral i així posarà en pràctica tot el que ha après a l'aula en un context comunicatiu real per primera vegada. A més, s'aproximarà de manera vivencial a la cultura catalana.

3. Desenvolupament

Les quatre sessions didàctiques es basen en una conferència a partir d'una presentació PowerPoint en què s'explica què és la música folklòrica catalana i quins gèneres musicals hi ha. De cada gènere, se n'explica la descripció i l'origen i es mostren alguns exemples de vídeos de la música i dels balls corresponents. Com hem comentat prèviament, hi ha quatre nivells, A2, B1, B2 i C1; així doncs, s'adaptin les explicacions a cadascun, ampliant o reduint el lèxic i la gramàtica de les explicacions perquè l'alumnat ho pugui entendre.

Estudiem la sardana, l'havanera, la jota, la corrandà i la rumba catalana, i ens aproximem, també, a la música de protesta antifranquista de la Nova Cançó. Escoltem «L'Estaca» i expliquem que fou un himne clandestí en defensa de la llibertat del poble català en temps de la dictadura a Catalunya. Escoltem «Les rondes del vi» i «Marieta cistellera». Parlem del punteig que fan els balladors a la sardana i la cobla que l'acompanya, i de les diferents jotes que trobem a l'Ebre, les Balears o la Franja. A la lliçó també s'hi esmenten les havaneres, nascudes a la terra natal dels alumnes cubans. Escoltem «El meu avi» i descobrim «Vestida de nit», «La barca xica» i «La meva àvia».

Uns dies abans del concert de l'Escamot Català en vam fer promoció amb la difusió de cartells a la facultat. Desafortunadament, instants després de penjar-los el degà els va fer retirar. És difícil d'entendre'n el motiu, però després de parlar-ne amb una professora que fa vint anys que treballa a la Universitat de l'Havana, vam entendre que el problema era l'expressió «entrada lliure» que apareixia al cartell. A causa de la situació política cubana, el règim vol evitar a tot preu «aglomeracions tumultuoses» i per això es van retirar els cartells. La conseqüència va ser que la difusió de l'esdeveniment va ser minsa.

Malgrat tot, al concert hi assistiren unes vint persones, entre alumnes i espectadors (fotografies 2 i 3). Sona el xiulet del flabiol i el repic del tamborí i, tot seguit, els dansaires encerclen els músics, alcen els braços i comencen el punteig de «Marieta cistellera». Curts, curts, llargs, llargs, contrapunt. I torna a començar. A la segona volta s'engresquen, a més, a cantar: «Marieta cistellera, tu que en saps de fer cistells, te'n faràs una panera per anar a collir

clavells». Acaben amb un «Visca!», que, al mateix temps, dona el tret d'arrencada al concert participatiu.

Els alumnes i la resta de públic s'engresquen de seguida a aprendre els balls espontàniament. Fins i tot la vicedegana, l'administrativa, la dona de la neteja i la guàrdia de seguretat de l'edifici s'hi apunten! Sonen «El ball del Rogle», «La clavellinera» (una introducció a la jota), «Les fonts del Segre» (vals familiar), «La polca d'Ours» (xampanya) i «Ai on va là» (rumba catalana). L'ambient festiu no davalla, i catalans i cubans comparteixen balls, converses i somriures.

Cap al final del concert, repartim entre el públic les lletres d'algunes cançons practicades a classe. Així doncs, ens apleguem i cantem, a ritme més pausat, «Vestida de nit», de Sílvia Pérez Cruz; «El meu avi»; «Nocturn», de Joan Garriga; «M'aclame a tu», del poema de Vicent Andrés Estellés, i, per acabar, «L'Estaca», de Lluís Llach, aquesta última composta el 1968 en una època de repressió, i cantada el 2022, a l'altra banda de l'Atlàntic, en un context no gaire diferent del de la seva creació, la qual cosa apropa, per sort o desgràcia, les dues cultures.

4. Reflexions posteriors a l'activitat

El resultat de les sessions prèvies a l'aula i del concert participatiu va ser molt satisfactori tant per als músics com per a l'alumnat, el qual no només va conèixer de manera teòrica la música folklòrica catalana, sinó que la va viure de primera mà i en va aprendre els balls, va practicar la llengua amb catalanoparlants sense sortir de Cuba i va interaccionar amb els companys. Tot aquest conjunt d'experiències els va fer augmentar la motivació per seguir aprenent la llengua i cultura catalanes, ja que tots els alumnes assistents al concert van oferir una retroacció positiva de l'esdeveniment i van continuar estudiant català el curs següent.

Cal destacar que hi va haver una competència que no es va treballar i que seria fàcilment introduïble en un projecte com aquest en el futur: l'expressió escrita. En una altra ocasió, quan es va tractar de la castanyada, ja es va practicar aquesta competència a través de la invenció d'una nova estrofa de la cançó «Marrameu torra castanyes», però aquesta vegada amb la consciència de crear uns versos no sexistes diferents dels originals (idea d'Anna Agudo, professora de l'Àrea de Música de la Universitat de Girona): «Marrameu ja no s'enfila per terrats ni per balcons, que té una gateta a casa que li sargeix els mitjons». Una de les estrofes que els alumnes van crear com a alternativa va ser la següent: «Celebrem la castanyada una mica diferent, amb persones de l'Havana, pot venir tota la gent!».

Una experiència d'expressió escrita que es podria introduir a l'aula, relacionada amb el folklore musical català, és la glosa catalana. La proposta seria afegir una sessió més a cada grup, presentar què és una glosa i els seus subgèneres (els garrotins, les corrandes, els romanços, etc.) i fer exercicis a l'aula per practicar la improvisació, que variarien en funció del nivell del grup. D'aquesta manera, quan vingués l'Escamot Català no només ballarien i cantarien les cançons practicades a classe, sinó que, a més a més, hi hauria música en directe que els acompanyaria en el seu cant improvisat de glosa. Faria servir Eduglosa (<http://www.eduglosa.cat/>), un portal web molt didàctic i complet que conté un bon reguitzell d'activitats i explicacions per dur la glosa a l'aula.

Pel que fa a l'alumnat, en general, va valorar positivament l'activitat, cosa que es pot comprovar amb la retroacció que en van fer:

- «Va ser una bonica experiència. S'acostuma a dir que els cubans portem el ritme i la música en la sang; però després d'aquella tarda no m'atreveria a repetir tal cosa. Ells van ballar i van gaudir, i van fer ballar i gaudir els allí presents, amb tanta naturalitat que van despertar la sana enveja d'aquesta cubana incapaç de seguir-los per tenir, com diem aquí, dos peus esquerres.» (Alumna de Bàsic)

- «Els integrants del grup ens van fer part de l'activitat, ja que ens van ensenyar els balls típics i ens van animar a ballar amb ells cada cançó, que, a més, amb el suport de les lletres, cantàvem entre tots. Així que ballem, cantem, saltem, riem. Diria que ens sentim catalanes per un dia!» (Alumna de Suficiència)
- «El concert ens va regalar als estudiants la possibilitat de gaudir d'un trosset de Catalunya a la nostra pròpia ciutat, a més de 7.000 km de distància. Ens va oferir una finestra per 'treure el cap' a un món ple de tradicions que, encara que ja el coneixíem des de les classes, ens va sorprendre i delectar. A més, l'activitat va representar una ocasió perfecta per practicar el nostre català amb catalans nadius mentre ens parlaven dels seus costums i de la seva estada al nostre país. Va ser molt commovedor veure com s'emocionaven quan parlaven de la seva cultura. Aquest sentiment d'orgull català el van transmetre durant tota la jornada, però especialment es va materialitzar al final del concert sota el crit de 'Visca Catalunya'. Sens dubte, aquell dia vam viure molt més que un concert, vam viure una experiència única d'aprenentatge, diversió i emoció.» (Alumne de Suficiència)

En resum, va ser una experiència que va combinar l'ensenyament-aprenentatge de llengua i cultura catalanes amb dos components vivencials clau, com són el ball i la música. Són precisament aquests components vivencials els que contribueixen que la motivació dels alumnes augmenti i alhora puguin practicar la llengua catalana, de manera que acabin esdevenint aprenents actius.

Fotografia 1. Cartell de promoció del concert de l'Escamot Català a la Facultat d'Arts i Lletres de la Universitat de l'Havana

Fotografia 2. Músics de l'Escamot Català

Autora: Bárbara Beatriz Laffita Menocal

Fotografia 3. L'Escamot Català i els espectadors participants ballen una corrandà

Autora: Rosa Piñas Olivella